

um royndir av skarni, gekk ikki so væl, sigur Pál Weihe.

Fekk kvinnur at gevast at eta grind

Pál Weihe kann líta aftur á eitt langt og stundum baldrut lív sum granskari. Fleiri av hansara gransk- ingarúrslitum hava verið við til at sett Føroyar á heimskortid sum áhugavert granskingarøki og hava havt ávirkan á lívsháttin hjá før- oyingum.

Tað byrjaði við stóru kyksilv- urkanningini, sum førði til, at Pál Weihe síðst í 90unum mælti kvin- num í burðarførum aldri frá at eta grind, tí grindahvalurin var so dálkaður, at tað kundi skaða børn- ini. Nøkur ár seinni mælti hann saman við Landslækninum øllum føroyingum til heilt at gevast at eta tvøst og spik.

Serliga kvinnurnar tóku í stóran mun tilmælið um ikki at eta grind til eftirtekta. Og kanningar hava síðani víst, at skaðiliga árinid av kyksilvuri er nógv minkað.

- Frá einum fólkaheilsuligum sjónarmiði hevur hendan gransk- ingin verið serstakliga væleydnað, tí hon fekk stóra ávirkan á tann málbólkin, sum tað hevði størstan týðning at røkka, sigur Pál Weihe.

Føroyingar drepa framvegis grind, og nógvum dāmar enn væl at fáa ein grindabita. Og tað skilir Pál Weihe eisini væl, hóast hann ikki heldur tað vera skilagott.

- Grindin er ein týðandi partur av okkara samleika og matmentan, og sanniliga er tað hugaligt og leski- ligt at savnast um eitt veitsluborð við turrari grind og spiki. Men tað er ikki gagnligt fyri heilsuna, og tað er neyvan nakað mansbarn í Føroyum, sum ikki hevur hoyrt um heilsuvandan, sigur Pál Weihe.

Hann ivast ikki í, at føroyingar fara at gevast at eta tvøst og spik.

- Kvinnurnar eru givnar, og tað eru tær, sum ráða, so tað er bara

ein spurningur um tíð, til menninir eisini fara at gevast, sigur Pál Weihe.

Virðismikið tilfar

Tey fyrstu umleið 1000 børnini, id vórðu kannaði fyri árin av kyk- silvuri, eru nú um 32 ára gomul.

- Vit finga heili 90 prosent av barnakonunum at vera við í teimum fyrstu kanningunum, og mammurnar hava trúliga møtt upp við teirra børnum øll hesi árin. Vit hava enn samband við tey flestu børnini, hóast fleiri ikki búgva í Føroyum, sigur Pál Weihe.

Síðani eru fimm árgangir av børnum komnir afturat, id eisini verða kannað regluliga. Tilsamans er talan um útivið 3000 børn, sum Pál Weihe og hansara fólk hava brúkt 40.000 tímar til at kanna.

- Kanningarnar vísa, at tey ynguru børnini eru munandi betri fyri. Allar kanningar peika sama veg, nevniliga at neyvt samband er millum dálking frá kyksilvuri og øðrum skaðiligum evnum í móðurlívi og heilsuna hjá børn- unum, serliga miðnervalagið og órinverjuna.

- Okkara tilmælir fullu ikki í góða jørð hjá øllum, men tað hevði verið ófyrigeviligt, um vit ikki vóru komin fram við tí vitan, sum vit høvdu, sigur, sigur Pál Weihe.

Nú børnini eru blivin vaksin, ber til at kanna, hvørji langtíðar árin ávirkanin frá kyksilvuri í móð- urlívi hevur á heilsuna.

- Vit vita, í hvønn mun tey vórðu ávirkaði av dálkandi evnum sum fostur og kunnu samanbera tað við fleiri og fleiri upplýsingar um til dømis, hvør fær sukursjúku, høgt blóðtrýst, krabba, sinnissjúku og so framvegis, sigur Pál Weihe.

Gransking á altjóða støði

Tað sera umfatandi og virðismikla tilfarið frá kyksilvurkanningunum hevur vakt ans í øðrum londum og

hevur givið føroysku granskarun- um nýggjar møguleikar.

- Tað hevur givið okkum atgongd til altjóða samstarv og figging, sum hevur lyft okkara gransking upp á eitt hægri stig, sigur Pál Weihe.

Pál Weihe hevur havt neyvt samstarv við granskarar í øðrum londum frá fyrsta degi, tá hann fór undir kyksilvurkanningarnar í 1984.

- Eg mátti til USA at finna gransk- arar, id høvdu royndir við teimum arbeiðshættum, vit vildu brúka til sálarfrøðiligu kanningarnar, og eg mátti heilt til Japan at finna fólk, id høvdu tær røttu royndirnar at máta heilasingalir. Fólkin, id høvdu serkunnleikan at kanna menningina av nervalagnum hjá børnum, fann eg í Hollandi og Týsklandi. Øll hesi fólkin havi eg framvegis neyvt samstarv við, sigur hann.

Ein fyrirtreyt fyri at fáa altjóða figging er, at úrslitini av gransk- ingini verða almannakunngjörd í altjóða vísindaligum tíðarritum. Higartil eru 167 greinir útgivnar í altjóða tíðarritum um kyksilvur- granskingina.

- Um granskingin skal hava altjóða áhuga, má hon hava eitt størri perspektiv enn tað heimliga. Okkara gransking hevur frá byr- an havt eitt dupult endamál. Hon skal bæði koma tí føroyska sam- felagnum til góðar og verða við til at ríka samlaðu vitanina í heimin- um, sigur Pál Weihe.

Altjóða figging er ikki einasti fyrimunurin við at samstarva við granskarar í øðrum londum.

- Tað ger eisini, at vit ikki kenna okkum einsamøll við okkara gransking. Vit samskifta dagliga við útlenskar granskarar og fáa javnan vitjan av teimum.

Í mai í ár var ein stór vísindalig ráðstevna í Føroyum, sum 200 granskarar úr øllum heiminum luttóku í.

DEILDIN FYRI ARBEIÐS- OG ALMANNAHEILSU

Deildin fyri Arbeiðs- og Almannaheilsu varð sett á stovn í 1988 sum ein deild í sjúkrahúsverkinum. Á deildini verða fólk kannað fyri sjúku ella mein av arbeiðsávum, og deildin skipar eisini fyri granskingarvirksemi innan arbeiðslæknafrøði og fólkaheilsu. Granskingarvirksemið á deildini fer fram í neyvum samstarvi við granskarar í Evropa, USA og Asia og er figgjað við peningi frá almennum og privatum grunnum í USA, ES og Danmark. Ein megintáttur í granskingini er, hvussu dálkingin av heimshøvunum ávirkar heilsuna hjá føroyskum børnum, serliga miðnervalagið og immunverjuna. Umleið 14 granskarar starvast í lötuni við ymskum granskingarverkætlanum á deildini.

- At hava slíkar ráðstevnur í Føroyum er við til at gera okkum viðurkend sum ein týðandi aktørur á okkara serøki, sigur Pál Weihe.

Tjóðarbygging

Pál Weihe brúkar fegin stór orð, tá hann skal lýsa, hvønn týðning gransking hevur fyri føroyska samfelagið.

- Yvirskipað er gransking ein týðandi partur av tjóðarbyggingini. Hon hevur týðning fyri, hvussu vit liva okkara lív, og hvussu vit skipa okkara samfelag.

- Tað er ein partur av okkara búning sum samfelag at koyra vanahugsanina til viks og royna at brúka okkara vit og skil til at greina trupulleikar, sigur hann.

Eitt dømi úr føroysku heilsu- søguni um, hvussu stóran týðning gransking kann hava, er danski læknin P.L. Panum, sum í 1846 varð sendur til Føroya í sambandi við herviligu meslingafarsóttina. Hann undraðist á, at eldri fólk í Føroyum ikki finga meslingar og fann fram til, at tey vóru mótstøðufør, tí tey høvdu havt meslingar fyrr í lívinum.

- Tað var nýggj vitan tá, sum gjørdist slóðbrótandi fyri at fyri- byrgja ikki bert meslingum, men øllum umfarssjúkum.

- Eingin ivi er um, at tað enn finnst heilsufyrbrigdi í okkara samfelag, sum bara biða eftir, at

onkur sær samanhengir, sum eingin higartil hevur varnast, sigur Pál Weihe.

Meiri pengar eru settir av til gransking í Føroyum seinastu árin, men tað er ikki nóg mikið.

- Vit skulu hava meira pengar til gransking. Myndugleikarnir mugu skilja, hvussu góð iløga granskingin er fyri samfelagið.

- Gransking er ein fyrirtreyt fyri at hava eitt fróðskaparsetur í Føroyum. Eitt universitet, sum bara undirvísir og ikki granskar, er ikki eitt universitet, men ein háskúli. At vera har frammi, sum vitanin verður gjørd, er sjálv grundhugs- anin við einum universiteti.

- Gransking hevur eisini týðning fyri at fáa væl skikkaði fólk at koma til Føroya at starvast í eitt nú heilsuverkinum. Tað er munandi lættari at fáa læknar hendan vegin, um teir fáa møguleika fyri at granska, sigur Pál Weihe.

Hann heldur, at gransking eigur at fáa nógv meira rúmd í almenna rúminum.

- Fólk við serfrøðingavitan eiga at verða ein meira natúrligur partur av tí almenna orðaskiftinum, so vit kunnu fáa faktuellela vitan og innlit í torskil viðurskifti við í lýsingina av viðurskiftum í samfelagnum. Tað sakni eg eitt sindur í Føroyum, sigur Pál Weihe.

Kortleggja sálarligt arbeiðsumhvørvi

Deildin fyri Arbeiðs- og Almannaheilsu fer nú undir eina stóra lands- fevnandi kanning, sum skal kortleggja sálarliga arbeiðs- umhvørvið í Føroyum. Øll tey 26.000, sum arbeiða í Føroyum, skulu spyrjast, hvussu teirra ar- beiðsumhvørvi er. Høvuðsdent- ur verður lagdur á tað sálarliga arbeiðsumhvørvið, men spurt verður eisini um fysiskar arbeiðs- umstøður, til dømis larm og vandamiklar maskinur.

Annika Helgadóttir Davidsen, sálarfrøðingur, ph.d., er sett sum granskari á deildini at standa fyri kanningini. Umframt at savna inn upplýsingar frá øllum arbeiðstakarum, fer hon at hava samrøður við fleiri, sum skulu lýsa nærri, hvørjar trupulleikar tey hava.

- Hetta er eitt sindur í tráð við kanningina, sum Annbjørg á Høvdanum, vinnusálarfrøðingur, gjørdi um møði hjá fiskimonnum, sum ávirkar teirra evni til at hugsa klárt og handla rætt. Nú vilja vit vita, hvussu allir føroyskir arbeiðstakarar hava tað, sigur Pál Weihe.

Úrslitini av kanningini skulu samanberast við líknandi kann- ingar aðrastaðni.

- Tað fer at vísa, um vit eru frammanfyri ella aftanfyri hini londini á ymskum økjum. Eftirlitsmyndugleikin fær síðani ein møguleika fyri at gera av, hvørji átøk skulu raðfestast, og partarnir á arbeiðsmarknaðinum kunnu síggja, hvar arbeiðsumhvørvið er í lagi, og hvar tað eigur at gerast betri.

Ein dátugrunnur við upplýs-

Øll, sum eru í arbeiði í Føroyum, fáa í næstum spurnarbløð um teirra sálarliga arbeiðsumhvørvi.

ingum um arbeiðsumhvørvið í Føroyum fer eisini at kunna brúka- ast til gransking seinni.

- Tá hetta grundarbeiðið er gjørt, ber til hjá komandi gransk- arum at brúka tað sum grund- arlag fyri víðari gransking. Tað fer at vísa, um støðan er broytt, og um átøk, sum eru sett í verk, hava riggað, sigur hann.

Kanningin er mett at fara at kosta í minsta lagi 2 miljónir krónur. Deildin fyri Arbeiðs- og Almannaheilsu hevur fingið tær fyrstu 250.000 kr. frá Betri grunn- inum.

- Tað er nóg mikið til at seta sjøtul á arbeiðið. Vit ætla okkum at fara í gongd nú, og so vóna vit, at vit fáa meira figging seinni, sig- ur Pál Weihe.